

257583 - معنای «تعالی جَدُّك» در دعای استفتاح

سوال

امروز پیامکی دریافت کردم به این مضمون: «بیشتر نمازگزاران در دعای استفتاح دچار اشتباه می شوند و «تعالی جَدُّك» را با فتح جیم «جَدُّك» می خوانند حال آن که این اشتباه بزرگی است زیرا الله متعال نه پدر دارد و نه فرزند و نه جد (پدر بزرگ) و صحیح آن است که بگویند: «جَدُّك» با کسر جیم که معنای عظمت برای الله است» آیا این حرف درست است؟ درست چیست؟ جَدُّك یا جَدُّك؟

خلاصه‌ی پاسخ

تلفظ درست حدیث، «وتعالی جَدُّك» است با فتح جیم و در این باره اختلافی نیست و معنای جَد در اینجا عظمت است و تلفظ آن به شکل «جَدُّك» صحیح نیست زیرا تحریف سخن رسول الله - صلی الله علیه وسلم - به شمار می رود چرا که ایشان - صلی الله علیه وسلم - این لفظ را با فتح جیم بیان کرده اند و هیچیک از علما - پس از جستجو - وجهی دیگر در تلفظ این لفظ را در احادیث ذکر نکرده اند.

پاسخ مفصل

مسلم (399) در صحیح خود روایت کرده که عمر بن الخطاب - رضی الله عنه - این کلمات را با صدای بلند می گفت: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، تَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ» .

این دعا به شکل مرفوع (منسوب به پیامبر صلی الله علیه وسلم) و موقوف بر عمر و دیگر اصحاب پیامبر - صلی الله علیه وسلم - روایت شده است.

نگا: سنن دارقطنی (۵۸/۲) و سلسله الأحادیث الصحیحة (۲۹۹۶).

علمای اهل حدیث و فقه و لغت و دیگر علما لفظ «جَدُّك» را در این حدیث با فتح جیم آورده اند و آن را به شکل دیگری ذکر نکرده اند.

«جَدُّك» در اینجا به معنای عظمت است، بنابراین معنای حدیث چنین است: «عظمتت والاست».

امام نووی - رحمه الله - در «تهذیب الأسماء واللغات» (۳/۳۳۱) می گوید:

«قول ایشان در دعای استفتاح که «وتعالی جَدُّك» با فتح جیم است یعنی عظمتت والا و برتر است.

و گفته شده که منظور از جَدُّك غنا و بی نیازی است که هر دو نیکو است و خطابی تنها عظمت را ذکر کرده است و سخن الله تعالی در خبر از جنیان از همین قبیل است که می فرماید: «وَأَنَّ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا» [جن: ۳] یعنی عظمت او».

بعلی در «المطلع علی أبواب المقنع» (۴۶) می‌گوید:

«وتعالی جَدُّك، جَدُّك در اینجا به فتح جیم است.»

بهوتی - رحمه الله - در «کشاف القناع» (۲/۴۷۸) می‌گوید:

«وتعالی جَدُّك، به فتح جیم است، یعنی: جلالت والاست و عظمت برتر است.»

در حاشیه ابن قاسم بر «روض المربع» (۲/۲۲) آمده است:

«و «جد» به فتح جیم به معنای عظمت و بهره و سعادت و غنا است و تعالی یعنی بزرگ گشت و عظیم گشت که بنا بر وسعت و مبالغه آمده بنابراین دال بر کمال علو و نهایت آن است. یعنی والا گشت جلال تو و برتر شد عظمت تو و بر هر عظمتی برتری یافت و شان تو بر هر شان دیگری برتر است و سلطان و قدرت تو هر سلطان و قدرت دیگری را مقهور ساخت.»

در «توضیح الأحكام شرح بلوغ المرام» بسام (۲/۱۶۹) آمده است:

«جدك: با فتح جیم و تشدید دال یعنی عظمت و جلال و سلطان تو.»

این کلمه «جد» به فتح جیم در قرآن کریم و سنت نبوی تکرار شده است.

الله تعالی از زبان جنیان می‌فرماید:

﴿وَأَنَّهٗ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا﴾ [جن: ۳]

(و این که او پروردگار والای ما همسر و فرزندی اختیار نکرده است).

علامه سعدی - رحمه الله - در تفسیر خود (۸۹۰) می‌گوید: «یعنی عظمتش والا شد و نام‌هایش مقدس.»

قرطبی - رحمه الله - در تفسیرش (۸/۱۹) می‌گوید: «جد ربنا یعنی: عظمت و جلال او.»

پیامبر - صلی الله علیه وسلم - در دعایش می‌فرماید: «اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»
به روایت بخاری (۸۴۴) و مسلم (۵۹۳). یعنی: خداوندا عطا تو را مانعی نیست و اگر تو باز بداری هیچ‌کس را توان عطا نباشد و صاحب غنا را از تو بی‌نیازی نیست.

علما می‌گویند یعنی صاحب نصیب و غنی را غنایش و بهره‌اش و جایگاهش از تو بی‌نیاز نمی‌کند.

ابن رجب درباره جمله «وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ» می‌گوید:

«منظور از جد - به فتح میم - در این حدیث: نیاز است و معنایش این است که غنای صاحب غنا او را در برابر تو سودی نمی‌رساند...» (فتح الباری لابن رجب: ۴۱۷/۷).

امام نووی در شرح صحیح مسلم می‌گوید:

«سخن ایشان «ذَا الْجَدِّ» مشهور آن است که به فتح جیم است و علمای متقدم و متاخر آن را به همین شکل آورده‌اند.

ابن عبدالبر می‌گوید: برخی آن را با کسر روایت کرده‌اند و ابوجعفر محمد بن جریر طبری می‌گوید: آن به فتح است. ابن عبدالبر می‌گوید: شیبانی آن را با کسره روایت کرده اما این خلاف چیزی است که اهل نقل می‌شناسند و کسی دیگر را نمی‌شناسیم که چنین گفته باشد.

طبری و کسانی که پس از وی آمده‌اند روایت «جَدِّ» با کسره (جد) را ضعیف دانسته‌اند و معنایش با وجود ضعف، «اجتهاد» و تلاش است یعنی: صاحب تلاش را تلاش او در برابر تو سود نمی‌رساند و بلکه رحمت تو است که به او سود می‌رساند و نجاتش می‌دهد. برخی گفته‌اند: یعنی: کسی که در امر دنیا و حرص بر آن دارای تلاش و سعی کامل است.

و گفته شده: معنایش سرعت در فرار است. یعنی کسی که به سرعت می‌گریزد نمی‌تواند از تو فرار کند زیرا او در قبضه و سلطان توست.

صحیح مشهور اما جَد به فتح میم است یعنی بهره و غنا و عظمت و قدرت. یعنی آن که در دنیا با مال و فرزند و عظمت و قدرت بهره‌ای دارد، این بهره‌اش او را از تو نجات نمی‌دهد، بلکه آنچه او را سود می‌رساند و نجات می‌دهد عمل صالح است، چنان که الله تعالی می‌فرماید:

﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرًا أَمَلًا﴾. [کهف: ۴۶]

(مال و فرزندان زیور زندگی دنیایند و نیکی‌های ماندگار از نظر پاداش نزد پروردگارت بهتر و از نظر امید [نیز] بهتر است.)

این‌گونه دانسته می‌شود که نقل حدیث بدون اختلاف به شکل «وَتَعَالَى جَدُّكَ» به فتح جیم است که معنایش عظمت است.

و درست نیست که آن را به کسر جیم «جَدُّكَ» بخوانیم زیرا این تحریف سخن رسول الله - صلی الله علیه وسلم - است زیرا ایشان آن را با فتح جیم گفته‌اند و پس از بررسی کسی از علما را نیافتیم که این را به شکل دیگری روایت کرده باشد.

و از سوی دیگر با کسر جیم معنای حدیث تغییر می‌کند زیرا «جَدِّ» به معنای تلاش در عمل است و برعکس هزل و شوخی است و این معنایی است مخالف معنای حدیث.

کسی که می خواهد مردم را نسبت به اشتباهاتشان تذکر دهد باید پیش از نشر سخنش از درستی اش اطمینان یابد به ویژه در امور متعلق به احکام شرعی و احادیث نبوی، تا آن که نادانسته مرتکب دروغ بستن بر رسول خدا - صلی الله علیه وسلم - نشود و به جای آن که نهی از منکر کند، از آن چه درست است نهی کند و به خطا امر نماید و از جمله کسانی باشد که خداوند درباره شان می فرماید:

﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنََّّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾ [كهف: ۱۰۴]

(کسانی که تلاش آنان در زندگی دنیا به هدر رفته و خود می پندارند که کار نیک انجام می دهند).

و الله اعلم.